

Een andere kijk op Noord Nederland voor en na Karel de Grote. (Versie 27-04-2017; kleine tekstverbeteringen)

Inleiding.

Wat wij van de (bestuurlijke) historie van het noorden van Nederland weten begint eigenlijk pas nadat Karel de Grote zijn macht hier had gevestigd. Met de vreemde nieuwe bestuurders kwamen personen mee die konden lezen en schrijven, waardoor vanaf dat moment vele gebeurtenissen schriftelijk zijn vastgelegd. Maar wel gebeurtenissen die te maken hadden met het bestuur en vooral gezien door de bril van het bestuur. Over het reilen en zeilen van de samenleving binnen de nederzettingen is tot 1200 praktisch niets opgeschreven. Wij moeten ons behelpen met de schriftelijke bronnen die er zijn en waarvan een aantal ook nog weer kopieën zijn van eerder opgemaakte stukken die in slechte staat verkeerden en verloren zijn gegaan. Controle omtrent de echtheid is praktisch ook niet mogelijk, daar van de meeste beschreven gebeurtenissen slechts één beschrijving bekend is. In een paar gevallen zijn twee hooguit drie bronnen voorhanden. En dan blijken de verhalen elkaar niet volledig te dekken. In heel veel gevallen is ook de gebeurtenis niet te plaatsen, daar in die tijd nog geen (betrouwbare) kaarten konden worden gemaakt.

Met behulp van moderne technieken is het nu, in 2014, wel mogelijk om een kaart van het noorden van Nederland te maken die een beeld geeft van het landschap, waar gewoond kon worden, hoe de verbindingen tussen de nederzettingen waren en waarom juist op bepaalde plekken gebeurtenissen hebben plaatsgevonden. In dit artikel zal, zoveel mogelijk in chronologische volgorde, tekst uit bronmateriaal worden verduidelijkt met kaartbeelden. Men kan dan beter een mening vormen over wat de tekst ons probeert duidelijk te maken.

Gebruikte oude bronnen: (via internet te raadplegen)

Oorkondenboeken, kronieken, annalen en beschrijvingen van historische gebeurtenissen van allerlei aard.

Jongere bronnen:

Gepubliceerde resultaten van onderzoek naar historische gebeurtenissen, de samenleving in de middeleeuwen, landschap en bodem en genealogie.

In de verdere tekst van dit artikel wordt zo nodig verwezen naar bronnen.

Wie meer wil weten over te gebruiken bronmateriaal, zie: <http://www.huygens.knaw.nl/tools-en-data/>.

Noord Nederland op de kaart omstreeks de jaren 800-1000.

Om de terreinsituatie in het tijdvak 800 - 1000 zo goed mogelijk te kunnen laten zien kan gebruik gemaakt worden van digitale hoogtekarten, waarbij het af te beelden gebied tussen bepaalde niveaus kan worden ingesteld. Noord Nederland, de huidige provincies Friesland, Groningen en Drenthe, varieerde destijds, evenals nu, in hoogte tussen zeeniveau en ongeveer 30 meter er boven.

Van belang zijn de gebieden waar mensen zich wel of niet kunnen vestigen om een samenleving in stand te kunnen houden. We kunnen dan drie gebieden onderscheiden.

- A- Het Drents plateau, hoog genoeg gelegen en en met voldoende mogelijkheden voor permanente vestiging om in het levensonderhoud te kunnen voorzien.
- B- Het overgangsgebied tussen het Drents plateau en de kuststrook, tot aan de grens waar de getijdenwerking nog merkbaar is. Permanente vestiging is moeilijk en bewoners zullen vaak verdreven worden vanwege natuurlijke oorzaken. Van nature is dit gebied een rijke voedselbron en aantrekkelijk voor bewoning, desnoods alleen tijdelijk in de zomer.
- C- De kuststrook zelf, waar alleen overleven mogelijk is op hoogten die niet worden overstroomd bij springtij en stormvloed. Bescherming is hier noodzakelijk door het opwerpen van hoogten en dijken.

De situatie in het Drenthe omstreeks het tijdvak 800 -1000 is redelijk goed weer te geven. Tot de Franse tijd, omstreeks 1800, toen de eerste nauwkeurige grootschalige kaarten zijn gemaakt, is het landschap, wat menselijke ingrepen betreft, niet veel veranderd. De ligging van oude wegen en stroompjes genoemd in de tekst van oude kronieken en oorkonden zijn op de vroegste nauwkeurige kaarten goed te herkennen.

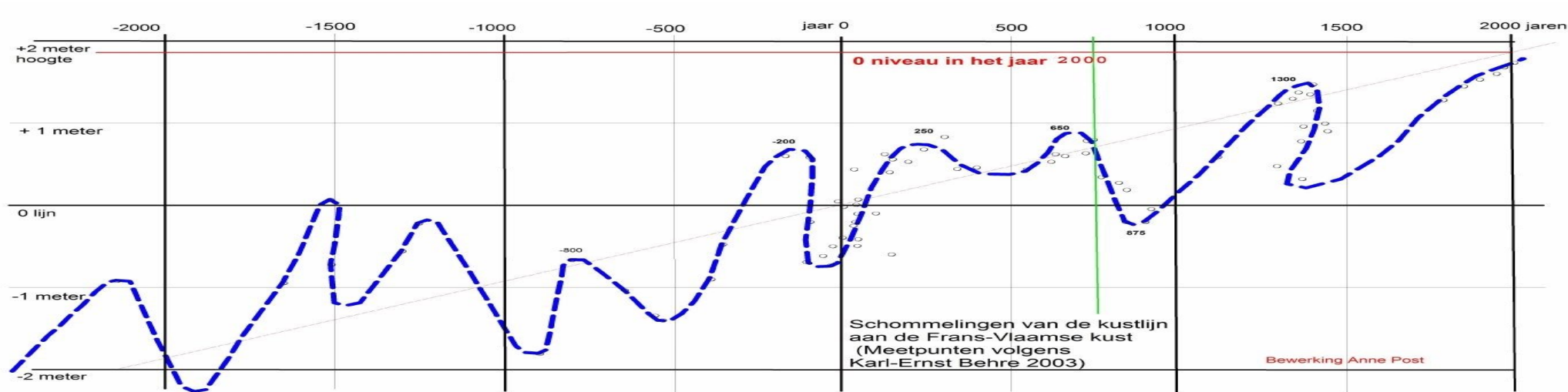
Voor de laag gelegen gebieden in Friesland en Groningen waren de leefomstandigheden afhankelijk van de getijdenwerking, met stormvloed en overstromingen, met als gevolg aanwas en afslag van gronden. Door de aanleg van dijken is het gebied tussen de jaren 1000 en 1800, toen nauwkeurige grootschalige kaarten beschikbaar kwamen, wat de bewoonbaarheid betreft, geleidelijk aan veranderd. Omstreeks het jaar 1000 woonde men vooral op kunstmatig opgeworpen hoogten, terpen of wierden genoemd. Veel van deze terpen of wierden zijn later afgegraven, doch nooit 100 %. Deze (voormalige) terpen of wierden zijn zichtbaar te maken met behulp van een hoogtekaart waarbij het hoogteverschil tussen -1 en +4 NAP in beeld wordt gebracht. Langs de waddenkust is het verschil tussen hoog en laag water gemiddeld 2 meter. De gemeten waterstanden bij stormvloed zijn gemiddeld 4 meter +NAP. Op de kaart zien we dan in donkerblauwe kleur aangegeven welke gebieden -1 of lager liggen en in bruin wat hoger ligt dan 4 meter en waar men dus droge voeten houdt. Van laag naar hoog varieert de kleur van blauw, groen en geel naar bruin. Terpen of wierden worden dan zichtbaar als bruine kringetjes of gele, wanner deze zijn afgegraven. Maar het kaartbeeld levert nog meer op. Oude geulen of slenken en voormalige rivierbeddingen worden ook herkenbaar.

Zelfs de ligging van voormalige weggeslagen dijken kunnen in enkele gevallen nog worden gereconstrueerd. Aan deze kaart is een laag toegevoegd uit de Bodemkaart voor Nederland die de begrenzing van de bewoonde delen in de kuststrook weergeeft omstreeks de jaren 800 – 1000. Tevens komen hierop de terpen of wierden voor die op grond van de bodemkartering zijn vastgesteld. Het blijkt dat de op deze kaart aangegeven plaatsen van deze terpen of wierden precies samenvallen met de op de actuele hoogtekaart zichtbare verhogingen. Of al deze terpen of wierden in die tijd gelijktijdig werden bewoond moet worden betwijfeld. Aan deze kaart kunnen we nog een laag toevoegen met de voornaamste wegen zoals die voorkomen op de oudst bekende nauwkeurige kaarten, zo nodig aangevuld met gegevens van de Franse kaarten van 1812 en de eerste kadastrale kaarten van 1832 en wat Drenthe betreft aangevuld met de rivieren en beken. Dan kunnen we ons een beeld vormen waar men gewoond heeft en via welke routes de nederzettingen bereikbaar waren. De kaart vindt u op de volgende pagina. De nederzettingen langs de kust van Frisia (Friesland + Groningen) zijn met rode stippen geaccentueerd. Het overgangsgebied tussen de kust en het Drents plateau, voornamelijk bestaand uit hoog en laagveen, was praktisch niet bewoond. De vermoedelijk toen aanwezige Drentse nederzettingen zijn ook op de kaart aangegeven. Voor de herkenbaarheid zijn bij een aantal de naam vermeld. Of de aangegeven wegen in de Friese woudstreek en in Hunsego en Fivelgo conform de situatie in het jaar 1000 is, moet worden betwijfeld. Tussen 1000 en 1800 heeft ook hier de tijd niet stilgestaan en zijn gronden ontgonnen, waarbij mogelijke oude wegen een ander tracé hebben gekregen. Maar op de totale beeldvorming van de infrastructuur in dit gebied is dit niet van invloed. De aangegeven kustnederzettingen zullen in de tijd voor en direct na Karel de Grote lang niet alle bewoond zijn geweest. Het gebied heeft in de loop der eeuwen veel last gehad van stormvloed en grote gebieden werden overstroomd en voor lange perioden onbewoonbaar waren. De veengebieden zijn in die tijd nooit bewoonbaar geweest. Wanneer zware stormvloed en zo'n gebied hadden overspoeld, was daarna meestal al het veen verdwenen. Het gebied was dan pas weer begaanbaar wanneer het door aanslibbing weer op voldoende hoogte was gekomen. Bij de beoordeling of een kustgebied in die tijd wel of niet bewoonbaar was moet wel rekening worden gehouden met het toenmalige zeeniveau. Metingen, zowel in België als in Nederland hebben uitgewezen dat de gemiddelde stijging van de zeespiegel langs de Belgisch-Nederlandse kust 1,5 meter per 1000 jaar is geweest, welke trend zich ook nu nog voortzet. Bij het aangeven van een begrenzing tussen bewoonbaar en niet bewoonbaar gebied op een bepaald tijdstip moet men dus rekening houden met het verschil in zeeniveau tussen toen en nu (NAP, waarop de huidige kaarten zijn gebaseerd), bodemdaling of bodemrijzing vanwege natuurlijke oorzaken als afslag en aanwas en menselijk ingrijpen zoals het aanleggen van terpen en dijken. Het resultaat van paleo-geografisch onderzoek in de laatste decennia geeft ook een fraai beeld weer waar gewoond werd en hoe het landschap er vroeger moet hebben uitgezien. Het resultaat komt praktisch overeen met de kaart op pagina 5 van dit artikel.

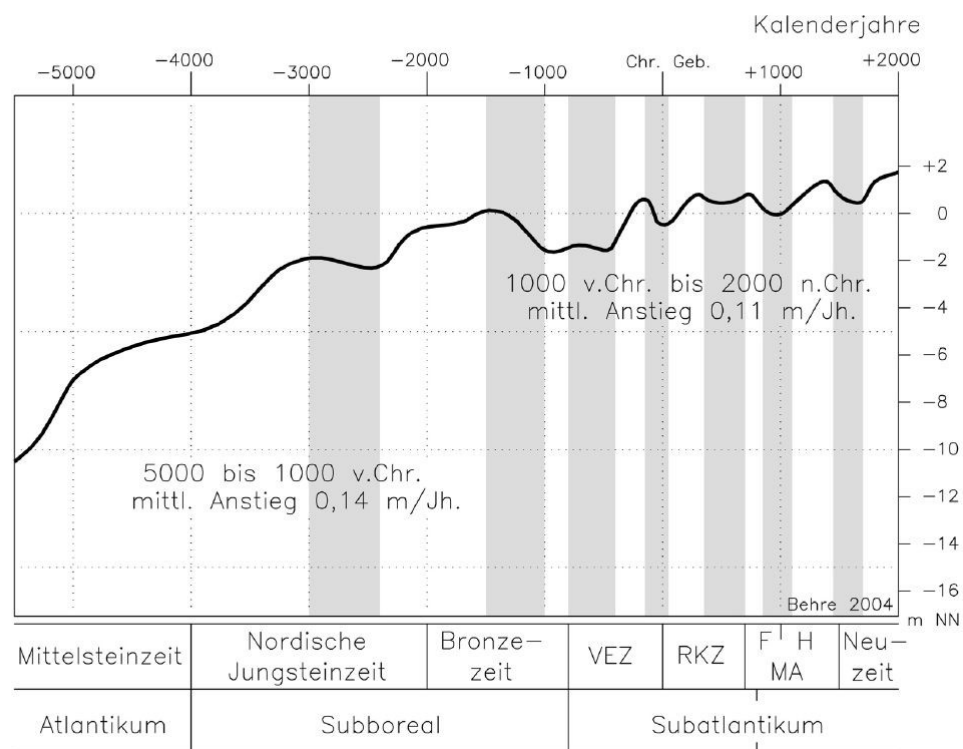
Een aantal kritische onderzoekers van historische gebeurtenissen (zie pagina 9) zijn van mening, waarschijnlijk op grond van de publicaties van Albert Delahaye over deze materie, dat in bepaalde perioden bewoning van de kustgebieden in het geheel niet mogelijk was vanwege transgressies, een landinwaartse verschuiving van de kustlijn. Er wordt gesproken van de Calais Transgressie van 4000 - 2000 VC. Daarnaast over de Duinkerke Transgressies I, II en III. Nummer II zou geweest zijn tussen 400 - 800 NC en b.v. IIIa omstreeks 750. Als voorbeeld voor de gevolgen van deze transgressies zou de plaats Dokkum, waar volgens de traditionele geschiedschrijving in 756 Bonifatius zou zijn vermoord, helemaal nog niet hebben kunnen bestaan, want dat gebied lag toen beneden zeeniveau.

Voor de gepubliceerde uitkomsten van studies naar het verloop van kustlijnen langs de Noordzee, door dr. Karl-Ernst Behre, worden als bewijsvoering aangehaald. In de publicatie van 2003, "Eine neue Meeresspiegelcurve für die südliche Nordsee", gepubliceerd in Probleme der Küstenforschung 28, pag. 9-61, zijn hoogwaterstanden van zeer ver uiteen liggende data, uit het kustgebied nabij en ten noorden van Duinkerken, in een grafiek weergegeven op een tijdbalk waarbij de waterstanden variëren tussen een bovengrens van + 2 meter en een ondergrens van -2 meter. De nullijn is vergelijkbaar met het NAP. De weergegeven meetpunten zijn in de grafiek getransformeerd tot een sinusvormige kromme en bepaalde delen van die kromme zijn benoemd tot transgressie en regressie perioden, zoals b.v. Duinkerke I (omstreeks het jaar 0) en Duinkerke IIIa (omstreeks 750). Duinkerke IIIa geeft dan 7 metingen te zien tussen +0,6 en +1,2 meter in een periode van 70 jaar, dus gemiddeld 1 waarneming per 10 jaar. Hieruit worden door de kritische historisch onderzoekers conclusies getrokken, betrekking hebbend op het gebied rond Dokkum, die naar mijn bescheiden mening niet getrokken mogen en kunnen worden. De door Behre benoemde transgressie en regressie perioden zijn perioden waarin relatief veel of weinig zeer hoge waterstanden zijn voorgekomen die tot gevolg hadden dat de vloedlijn zich ver of minder ver landinwaarts kon verplaatsen door te laag gelegen gebieden te overstroomden met soms als resultaat dat zwak draagkrachtige gebieden werden weggespoeld. Maar na elk hoog water trekt de zee zich ook terug. De nullijn in de grafiek van Behre is het zeeniveau in het jaar 0. In het jaar 750 is de hoogst gemeten waarde in Duinkerken +75 cm. De omgeving van Dokkum ligt nu op het huidige zeeniveau. Na de laatste ijs-tijd, 60000 duizend jaar geleden, stijgt het zeeniveau, naar de nieuwste berekeningen gemiddeld 1,54 mm per jaar. In 1250 jaar dus 192,5 cm. (Behre berekend 1,1 mm per jaar) Met andere woorden: in het jaar 750 lag het zeeniveau bij Dokkum bijna 2 meter lager. Wanneer we op grond van de samenstelling van de bodem rond Dokkum aannemen dat deze in het jaar 750 ongeveer even hoog lag, dan is er voor Dokkum niets aan de hand en lag het land daar in het jaar 750 nog ruim 1 meter hoger dan de hoogste waterstand destijds bij Duinkerken. Zware stormen hebben in die tijd zeker hoger gelegen landen weggespoeld, vooral de venige delen vlak achter de strandwallen en duinen langs de kust van het huidige Friesland, Zeeland en Holland. De grafiek van Behre is getekend op basis van veel te weinig waarnemingen en geeft alleen indicaties voor perioden waarin kennelijk zware stormen voorkwamen en omgekeerd.

"Het universum en menselijke domheid zijn oneindig, alleen van het universum weet ik het nog niet helemaal zeker"
Albert Einstein

Behre: Die Schwankungen des mittleren Tidehochwassers an der deutschen Nordseeküste in den letzten 3000 Jahren

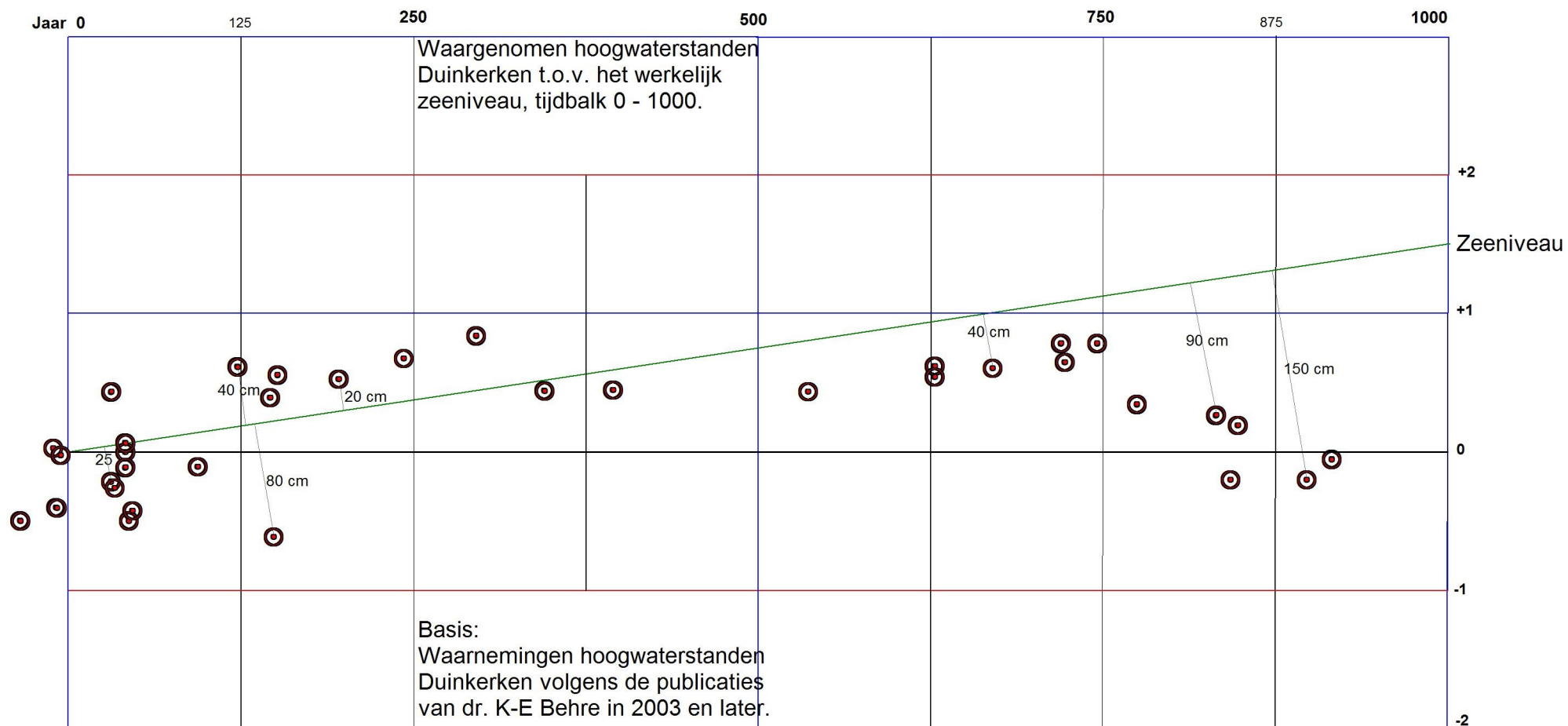

Links het originele kaartje zoals Behre die heeft vervaardigd voor zijn publicatie.

In bovenstaande grafiek heb ik op basis van de aangegeven meetpunten de sinusvormige kromme opnieuw getekend, alhoewel deze op grond van de zeer weinige meetpunten en de grote spreiding ervan eigenlijk weinig waarde heeft. Tevens heb ik de nullijn in rood aangegeven zoals die was in het jaar 750, uitgaande van een gemiddelde stijging van het zeeniveau van 1,5 mm per jaar, conform recente berekeningen vermeld in officiële publicaties over dit onderwerp.

Dr. Karl-Heinz Behle constateert dat tussen 5000 en 1000 jaar voor Christus de gemiddelde stijging 1,4 mm per jaar bedroeg en van 1000 voor Christus tot 2000 na Christus was dit 1,1 mm per jaar. Houden we dit getal aan dan moet voor het jaar 750 een correctie worden aangebracht van 137 cm.. Nog ruim voldoende om dan in Dokkum droge voeten te houden. Vanaf het begin tot aan het eind van de waarnemingen blijken de afwijkingen naar boven en naar beneden in balans te zijn, een natuurlijk evenwicht. Een logisch gevolg van een watermassa dat in beweging wordt gebracht maar daarna altijd weer het rustpunt tracht te vinden.

Zie ook volgende pagina.

De publicatie van Behre in 2003 heeft geleid tot reacties van diverse onderzoekers. Hierboven mijn bescheiden mening over de interpretatie van de waarnemingen en de conclusies die daaruit mogen worden getrokken voor het al of niet onder water staan van het grootste deel van laag Nederland in de periode omstreeks Karel de Grote.

De reacties van deskundigen kunt u vinden op internet, en één van de laatsten, met verwijzing naar veel literatuur, is:

http://www.academia.edu/2164244/Bungenstock_F_and_H.J.T._Weerts_2012_Reply._Holocene_relative_sea-level_curves_for_the_German_North_sea_coast._International_Journal_of_Earth_Sciences_Geologische_Rundschau_101_4_1083-1090 (pdfbestand)

Bronkaarten:
Bodemkaart van Nederland
Actuele hoogtekaart Nederland
Kadastrale kaart 1832

Legenda kaart Noord Nederland
in de jaren 800 - 1000

- Begrenzing begaanbaar gebied
- Kustlijn
- Begrenzing droog gebied
- Nederzettingen op wierden,
terpen of hoogten
- Riviertjes
- Onverharde wegen

Laagveen

Hoogveen

Hoogtekaart van Nederland

Copyright Anne Post

- Begrenzing begaanbaar gebied
- Kustlijn
- Begrenzing droog gebied
- Nederzettingen op wierden, terpen of hoogten
- Riviertjes
- Onverharde wegen

Copyright
Anne Post

De samenleving tot aan Karel de Grote.

De Romeinse geschiedschrijver Publius Cornelius Tacitus, die leefde omstreeks het jaar 100, schrijft over de Germanen, het volk dat ten noorden en oosten van het gebied woonde dat door de Romeinen werd beheerst, als een volk dat geleid werd door voormannen, die op basis van hun bekwaamheden door het volk werden gekozen. De voormannen kwamen meestal eenmaal per jaar bij elkaar om gezamenlijke problemen te bespreken en op te lossen. Uit de voormannen werd een voorste (vorst, Fürst)) gekozen die de leiding over de vergadering had. Wanneer het nodig was om ten strijde te trekken dan koos men uit de voormannen een heerleider (legerleider, Herzog of hertog). Andere titels kende men niet. De Germanen bestonden uit verschillende volken die elk een eigen leefgebied hadden. Hun taal en godsdienst vertoonde veel overeenstemming, maar een overkoepelende bestuursvorm had men niet.

De Romeinen hadden het gebied, dat onder hun macht was, afgebakend door een grens die bestond uit wachttorens met een verdedigingsmuur eromheen, waarbinnen een legereenheid kon verblijven. Die wachttorens stonden op regelmatige afstanden van elkaar.

De noordelijke grens van het Romeins gebied werd gevormd door een lijn die ongeveer liep van Keulen aan de Rijn, naar Aken, Maastricht en vandaar naar Kales (Calais) aan de kust.

Deze lijn komt ook nu nog in grote lijnen overeen met de taalgrens tussen Romaanse en Germaans/Saksische taalgebieden. Leefgebieden van aparte volken en stammen zijn herkenbaar door de taalgrenzen. Door natuurlijke oorzaken en oorlogsgeweld zijn leefgebieden van bepaalde stammen in de periode na de Romeinen en tot Karel de Grote wel verschoven, maar niet in die mate dat complete volksstammen zich over grote afstanden hebben verplaatst, dwars door leefgebieden van stammen met een geheel andere cultuur en taal. Wel zijn enkele delen van stammen uit elkaar geraakt door opdringende buurstammen en zijn stamdelen van verschillende oorsprong in elkaar opgegaan. Dat zien we vooral in economisch aantrekkelijke gebieden zoals de gebieden langs grote rivieren en riviermondingen bij de zee, zoals de Rijndelta.

De Romeinse geschiedschrijver Publius Cornelius Tacitus noemt enkele hier levende volken met name.

Direct ten noorden van de Romeinen leefden de Bataven en ten westen van de Bataven leefden op een smalle strook langs de kust de Friezen en in het oosten leefden de Saksen.

De vermelde namen zijn opgeschreven zoals deze aan de geschiedschrijver zijn overgebracht en verstaan. Met de Bataven konden de Romeinen goed overweg. Romeinse legereenheden hadden zich hier en daar tussen de Bataven genesteld. De Bataven verleenden de Romeinen bepaalde diensten. In 47 na Christus had de toenmalige Romeinse keizer Claudius besloten om zijn machtsgebied niet verder noordwaarts uit te breiden, omdat de daar levende volken moeilijk waren te bedwingen. Hij besloot vreedzame betrekkingen te blijven onderhouden met die volken. Maar in 69 na Christus kwamen de Bataven in opstand tegen hun vrienden de Romeinen, vanwege de in hun ogen onredelijke eisen die de Romeinen gingen stellen, maar de Romeinen sloegen de opstand neer en dwongen de Bataven te voldoen aan de gestelde eisen.

De Rijn was voor het vervoer van goederen en manschappen van groot belang voor de Romeinen. Ter bescherming van die belangen waren door hen ook langs de Rijn vanaf Keulen richting open zee versterkingen gebouwd.

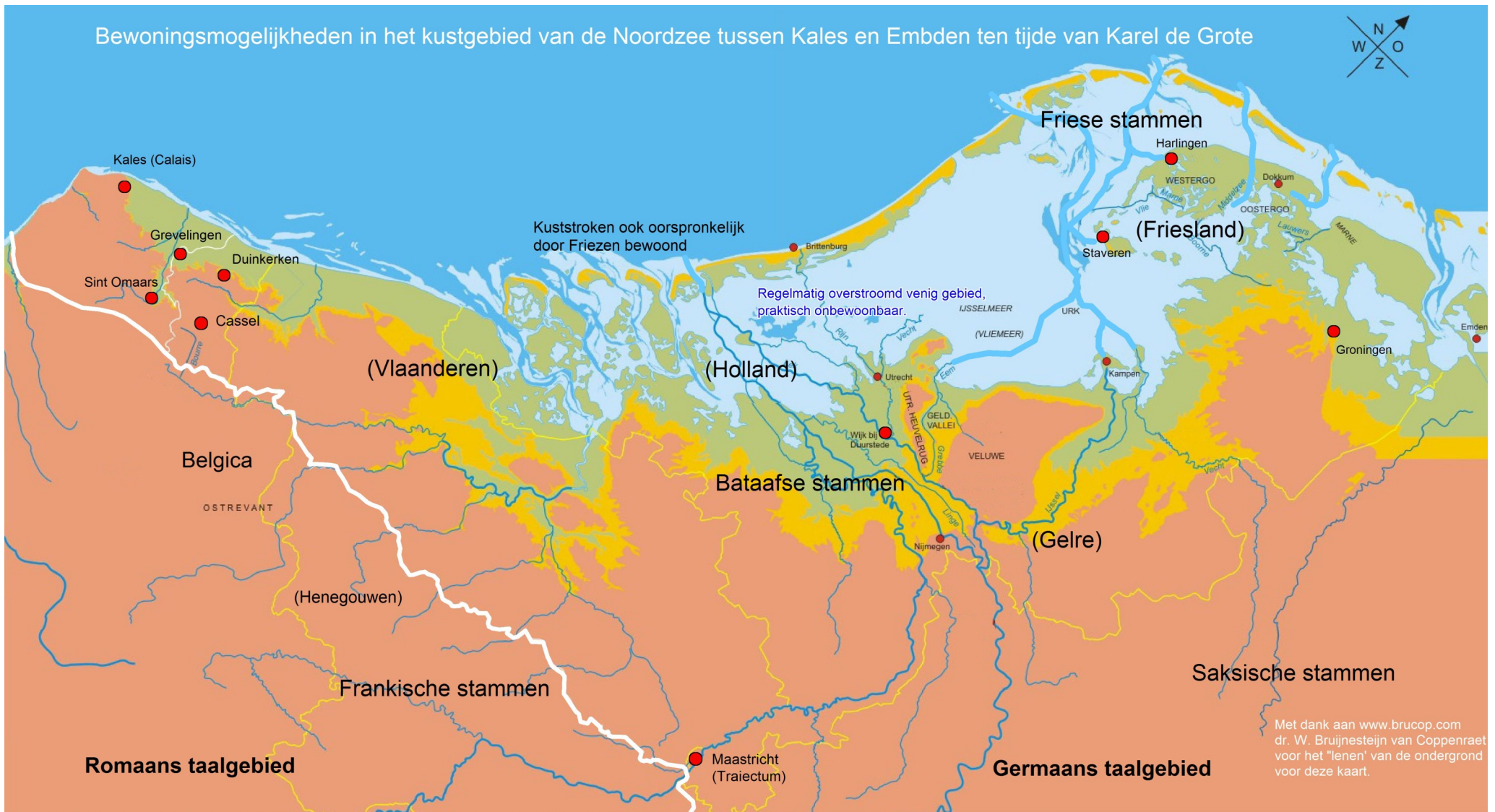
Tussen de Friezen die op een smalle rug langs de kust woonden en de Bataven die op de hogere gronden ten noorden en ten zuiden van de Rijn woonden lag de Rijndelta, een breed gebied dat praktisch onbewoonbaar was vanwege de lage ligging en de niet draagkrachtige veenbodem en de regelmatig voorkomende overstromingen. Alleen op enkele hoge stuwwallen en op kunstmatige verhogingen kon worden geleefd.

Vanaf ongeveer het jaar 250 brokkelde de Romeinse macht af en omstreeks 400 waren de Romeinen uit het gebied van de Bataven verdwenen. Dit was het gevolg van aanvallen uit het oosten van Europa door ruiterbendes op de grenzen van het Romeinse rijk en op Germaanse stammen waardoor een verplaatsing van stammen richting het westen op gang kwam. De Bataven (Chamaven, Hamaven) uit de oostelijke streken langs de Rijn mengden zich tussen de Bataven die op de droge gronden aan de randen van de Rijndelta woonden en vooral aan de zuidkant van die delta in het huidige Brabant en Vlaanderen. De Friese stammen op de smalle kuststrook bij de Rijnmonding en ten zuiden daarvan werden verdrongen en zijn deels overgestoken naar Engeland. Ook de noordelijker levende Friese stammen aan de kust waren door de vele overstromingen praktisch afgescheiden van de bewoners van de hogere gronden op de Veluwe en Drenthe. Die stammen werden later aangeduid als Friezen tussen Vlie en Lauwers en tussen Lauwers en Eems.

Of die, door de Romeinen als Frisii aangeduide bevolkingsgroep, een eenheid is geweest in de vorm van een koninkrijk, zoals bepaalde schrijvers doen veronderstellen, moet worden betwijfeld.

De macht van de Romeinen werd vanaf ongeveer het jaar 300 ook aangetast door de Franken, een verzameling stammen die leefden langs de Rijn ten zuiden van Keulen en ten westen daarvan in het zuiden van het huidige België en in het huidige Frankrijk. Deze stammen waren het langst door de Romeinen overheerst, maar hadden daardoor ook veel kennis van de Romeinen opgedaan en vonden nu de tijd rijp om de macht van de Romeinen over te nemen. In het jaar 500 was de Frankische leider Clovis (of Chlodovech 466-511) heerser over ongeveer hetzelfde gebied waar voorheen de Romeinen heersten. Hij was de eerste Frankische koning die alle Frankische stammen had verenigd onder één heerser. Clovis was ook de eerste katholieke koning. Hij was door toedoen van zijn vrouw Clothilde, een Bourgondische Gothische prinses, bekeerd tot het christendom.

Clovis streefde wel naar onderwerping van de volken ten noorden van de grenzen van zijn gebied, mede gevoed door zijn bekering tot het christendom. Zijn bekering heeft grote politieke gevolgen gehad. Daar waar alle Germaanse vorsten praktisch nog heidenen waren werd hij de held van de Gallo-Romeinse bevolking. Maar zijn beleid was allerm minst christelijk.

Kaart als aanvulling op de tekst van de pagina's 2 en 5. De kaart is een bewerking van de door mij "geleende" kaart van dr. W. Bruijnesteijn van Coppenraet (www.brucop.com). Hij gaat er van uit dat in het lichtblauw ingekleurde gebied, bestaande uit niet draagkrachtig sompigh veen of ander slappe ondergrond, bewoning tot aan het begin van bedijkingen, niet mogelijk was. Dit hoogtekartje met de aangegeven taalgrens in die tijd, geeft een goed beeld van de natuurlijke mogelijkheden om te overleven. Die was het grootst aan de kust en langs de oevers van rivieren, vooral langs de Rijn en daarin uitmondende rivieren als transportweg voor een groot achterland naar open zee. De Rijndelta was aantrekkelijk voor vele stammen en daar zal veel vermenging hebben plaatsgevonden waaruit uiteindelijk als sterkste en waarschijnlijk ook grootste groep de Hollands sprekende stammen hun definitieve plek hebben gevonden. De Friezen zullen hier na KdG niet echt meer gewoond hebben.

Met gemeenheid en wreedheden ruimt hij zijn tegenstanders uit de weg. Zijn nakomelingen deden niet veel voor hem onder.

In ieder geval is het Clovis niet gelukt om de Friezen en Saksen te onderwerpen.

Een latere Frankische heerser, Karel Martel, zou dat wel gelukt zijn. Hij zou Poppo of Bubo of Bobba, de schrijfwijze is niet precies te achterhalen, aanvoerder van de Friezen in 734, in de slag bij de Boorne hebben verslagen, waarna de Friezen de Frankische heerschappij hebben moeten aanvaarden. Vòòr Poppo als vorst van de Friezen staat nog een Redbad vermeld, overleden in 719. Deze Redbad was de opvolger van vorst Aldgist in 680. Het hof van Aldgist zou in Dorestad hebben gestaan.

Dorestad ligt aan de oostzijde van de Rijndelta, nog net hoog genoeg gelegen om als permanente woonplaats te kunnen dienen. Volgens Publius Cornelius Tacitus was dit het leefgebied van de Bataven en verwante stammen. Aldgist zal dan mogelijk een vorst van de Bataven zijn geweest, maar traditioneel nog aangeduid als een vorst van de Frisii.

Die conclusie mogen we trekken op basis van een onderzoek dat is gedaan naar het spreidingsgebied van de Friese taal. De kaart die is vervaardigd naar aanleiding van dit onderzoek geeft aan waar mensen leefden, die op grond van hun taal, nazaten zijn van de oorspronkelijke volksstam van Friezen zoals wij die nu kennen. Deze kaart kunt u vinden elders op deze site onder [kaarten historie.pdf](#) samen met nog enkele andere relevante kaarten.

Geschiedschrijvers maken melding van een mogelijk nog vroegere vorst van de Friezen, Finn Folcwalda geheten. Hij komt voor in het heldenverhaal Beowulf.

[\(Zie Beowulf.pdf elders op deze website\)](#)

Over de precieze inhoud en betekenis en de meest juiste vertaling van dit in Engeland gevonden verhaal verschillen in historie geïnteresseerden nog van mening. Uit het verhaal komt wel duidelijk naar voren dat er in de vroege middeleeuwen, omstreeks 500 na Christus, contacten waren tussen Denen, Zweden en Friezen. Finn Folcwada komt in het verhaal over Beowulf voor in een tussenverhaal, een door een scop (troubadour) voorgedragen sage, tijdens het feestmaal na de overwinning van Beowulf op het monster Grendel. Het verhaal over de zonen van Finn, hoe een ramp hen overviel en hoe Hnaef, van het geslacht der Scyldings, de held der Halfdenen, viel in een dodelijk gevecht met de Friezen. De tekst bevat enkele tegenstrijdigheden. Wel duidelijk is dat er een verdrag van vriendschap werd gesloten tussen de Friezen en de Denen. Niet duidelijk is dat Finn Folcwada een vorst van de Friezen was.

Eekhoff vermeldt in zijn boek “Beknopte Geschiedenis van Friesland”, uitgave 1851, een Hengist en Hors, twee kloeke Friese krijgshelden, die op 18 schepen met hun weerbare manschappen zijn overgestoken naar Brittannië om de Britse koning Vortigern, op zijn verzoek, bij te staan in zijn strijd tegen de Pikten en de Schotten. Ook Angelen en Neder Saksers zouden te hulp zijn geroepen, wat dan duidt op een verwantschap van Vortigern met het vaste land. De Pikten en Schotten werden verslagen, maar de overwinnaars werden niet beloond voor hun arbeid. Zij namen als beloning grote delen van het dit in hun ogen zeer vruchtbare land in bezit en lieten vrouwen en kinderen overkomen. Uiteindelijk ontstond er strijd tussen de Britten en Friezen. De koning werd gevangen genomen, de overige voormannen werden gedood of vluchtten. Hengist werd bezitter van Kent en werd tot koning verheven. De Britse oerbevolking trok zich terug in Wallis en Bretagne. De Angelsaksische en Friese taal, zeden en gebruiken werd de basis van dit land, dat nu Engeland werd genoemd. Eekhoff vermeldt geen bron bij dit verhaal. Een geheel andere lezing kunt u vinden op de site “How Old is English” <http://www.proto-english.org/e8.html>

Het Beowulf verhaal maakt in ieder geval duidelijk dat in de vroege middeleeuwen de bewoners langs de kusten per boot bij elkaar op bezoek kwamen. Dat er handel werd gedreven, dat er geroofd werd, dat er oorlogen ontstonden, na eerst vriendschap te hebben gesloten, maar door overmatig biergebruik ontaarden in moord en doodslag, maar ook dat er zonen en dochters van vorsten werden uitgehuwelijkt.

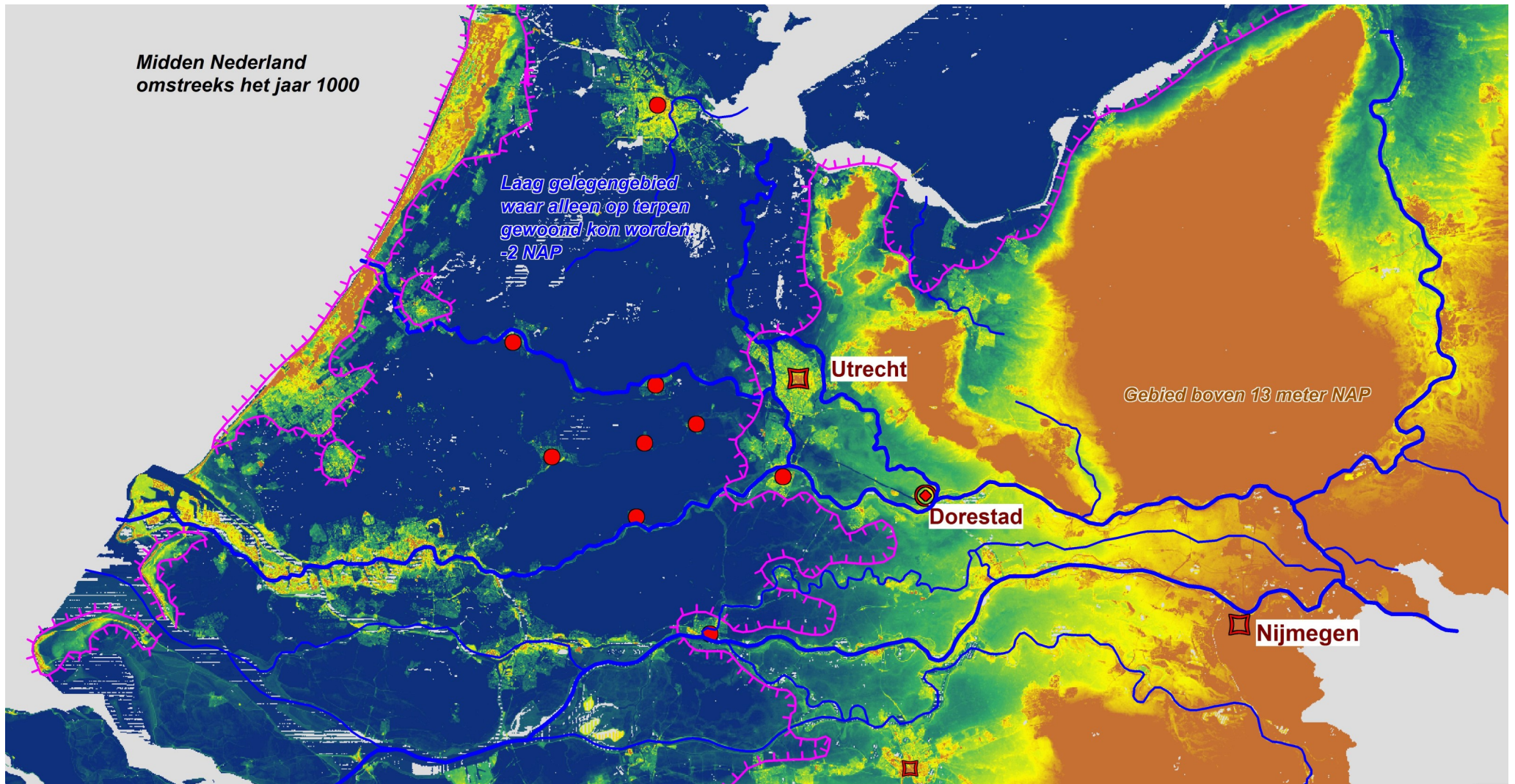
In 734 was Karel Martel machthebber in het huidige midden en zuiden van Nederland. Het gebied van de Rijndelta, waar de Bataafse stammen woonden en de kuststrook waar de Friezen woonden behoorde tot zijn rijk. Betwijfeld moet worden of hij ook de Friezen tussen Vlie en Lauwers en Lauwers en Eems wel echt onder zijn macht had. Ook in Karel Martels tijd werd het kustgebied en de naastliggende lage landen Frisia genoemd, net zoals onder de Romeinen.

In het huidige Gelderland boven de Rijn, in Overijssel en Drenthe woonden Saksische stammen, verbonden met het moedergebied van de Saksen in het huidige Duitsland. De bewoners van de Veluwe, Salland en Drenthe, waren een eenheid wat de taal betreft, maar waren drie afzonderlijke Saksische gouwen. In het huidige Twente en de Achterhoek en het Bentheimer land, ook qua taal nauw verwant, bestonden meerdere gouwen of goën. We mogen aannemen dat de zuidelijke delen van dit Saksische gebied, de zuidrand van de Veluwe en de Achterhoek een soort overgangsgebied is geweest waar de bewoners zich als eersten zullen hebben geschikt in de Frankische overheersing.

De zoon van Karel Martel, Pepijn de Korte, koning sinds 741, onderneemt diverse pogingen om de noordelijker en oostelijker gelegen Saksische gebieden toe te voegen aan het Frankische rijk, maar tevergeefs. Wel waren predikers, onder aanvoering van Willehad of Willebrord, in Engeland geboren en de Friese taal machtig, actief in de Friese gebieden om alle Friezen te bekeren tot het Christelijk geloof en om van daaruit te proberen in Drenthe en naastliggende Saksische gebieden, voet aan de grond te krijgen.

Dat prediken heeft resultaat gehad, want vanaf 750 krijgt de abdij van Fulda diverse goederen in Frisia geschonken, gelegen in onder andere Humerchi (Humsterland) en Hunsego. De oorlog waarin de goederen worden beschreven, is opgemaakt in 1150 en de schenkingen in het Friesland tussen Lauwers en Eems zullen dicht bij de datum 1150 liggen dan bij 750.

In 754 is er een tegenslag voor de predikers. Bonifacius wordt vermoord, naar men aanneemt bij Dokkum, maar de “bewijzen” dat die moord gepleegd is in Frans Vlaanderen lijken mij aannemelijker. Van Dokkum als moordplaats is geen enkel 2^e bewijs, ook niet op archeologisch gebied, gevonden.

De kaart geeft de huidige hoogteverschillen weer tussen 0 en +10 NAP. In de tijd van Karel de Grote lag het zeeniveau echter ongeveer 180 cm lager. Daardoor konden hier op aangeslibde gronden langs rivieren, welke grond draagkrachtiger was dan de achterliggende veengronden, op meerdere plekken gewoond en verbleven worden. Deze zijn niet alle op de kaart aangegeven. Bataafse stammen waren hier toonaangevend. Dat dit gebied toen nog door Friezen werd bewoond, in die zin dat het een eenheid vormde met het Friesland tussen Vlie en Lauwers, is niet aannemelijk.

Wanneer de zoon van Pepijn de Korte, Karel de Grote, in 768 koning wordt van het Frankische rijk, worden ook de Friezen (775) en Saksen (804) definitief en met geweld aan het Frankische rijk toegevoegd.

Een aantal kritisch historische onderzoekers is het met de beschrijving van de vroegste geschiedenis van de noordelijke Nederlanden, zoals die in de schoolboeken staat beschreven, niet eens. Zij wijzen op fouten die gemaakt moeten zijn bij de beoordeling van de tekst van de oudste annalen en oorkonden waarop de traditionele geschiedschrijving is gebaseerd. Het betreft dan voornamelijk de vertaalde plaatsnamen en namen van landstreken. Het begint al met de oudste oorkonden waarin goederen gelegen in Fresia zijn vermeld, de Codex Eberhardi, voor de schenkingen die zijn gedaan aan het klooster Fulda van goederen die gelegen zijn in onder andere Humsterland en Hunsego (opgenomen in het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe als nummer OGD0001). De oorkonde is opgemaakt in 1150, maar de schenkingen worden geplaatst tussen 750 en 1150.

“Descriptones eorum qui de Fresia bona sua sco Bonifacio tradiderunt”, vertaald: Beschrijvingen van degenen van Frisia die hun goederen aan St. Bonifatius hebben overgedragen.

De kritische historisch onderzoekers wijzen op het feit dat de plaatsing van de ligging van de goederen geheel is gebaseerd op de historische mythe dat “de Fresia” het Noord Nederlandse Friesland was, een mythe die pas in de dertiende eeuw tot leven komt, wanneer Tochingen uit een oorkonde uit die tijd wordt vertaald als Dokkum, waar dan Bonifacius in 754 zou zijn vermoord.

Bij Tochingen lagen volgens Eberhard de plaatsen “*Dipbingheim / Tippenheim, Orlinuerba en Waltheim*”, drie plaatsen die nergens in het huidige Friesland kunnen worden aangewezen. De Romeinen noemden echter alle stammen die langs de kust woonden “de Frisii”, een benaming die door de Franken is overgenomen. Op basis van de toenmalige taalgrens tussen de Romaanse talen en Germaanse talen begon die strook in het zuiden bij de monding van de rivier de Kwinte (Canche), 65 kilometer ten zuiden van Kales (Calais) in Frankrijk. In dat gebied zouden wel plaatsen te vinden zijn die een grote overeenkomst hebben met de vermelde namen in de codex Eberhardi. Tochingen zou hetzelfde zijn als Dockynchirica, vermeld in de vita S Wilihardi, waarin de moord op Bonifacius wordt beschreven. Dockynchirica lag in de pagus Hostracha. Ostrachia of Ostrevant (graafschap Oostervant in Henegouwen) is de streek ten oosten van Atrecht (Arras). Volgens de bronnen werd hij vermoord bij de rivier de Bordne of Burdina, dat zou dan de Bourre zijn, deels nog aanwezig bij Hazebroek, waar ook het dorp Borre ligt.

Enkele kritische historisch onderzoekers wijzen verder op de natuurlijke gesteldheid in die tijd van de kustgebieden in de Noordelijke Nederlanden. Praktisch onbewoonbaar en daardoor zeer dun bevolkt. Het gebied zou zelfs geheel onder water liggen. Maar dat heb ik op de pagina's 2 t/m 5 al aangegeven als een niet juist getrokken conclusie.

In 775 is Frisia definitief door Karel de Grote onderworpen, maar het is zeer onwaarschijnlijk dat dit ook op Friezen langs de huidige waddenkust van toepassing was. De jaren erna komen zij regelmatig in opstand tegen de Franken. Het is ook zeer twijfelachtig dat de predikingen in die jaren al zoveel resultaat hadden dat hier schenkingen aan het klooster Fulda hebben plaatsgevonden. Het was de prediker Liudger die in het noorden predikte, die later het klooster Werden heeft gesticht. Fulda had binding met Bonifacius en die predikte oorspronkelijk direct na zijn oversteek uit Engeland in het gebied Duinkerken – Arras, ook behorend tot het Fresia, het land van de Frisii in die tijd. We moeten dan ook grote vraagtekens zetten bij de vertaling van de plaatsnamen in de Codex Eberhardi als liggende in de noordelijke Nederlanden. Een uitzondering moet worden gemaakt voor die plaatsnamen die kennelijk van latere datum zijn en aan de oorspronkelijke lijst zijn toegevoegd. Vermeld is dat in het Friesland tussen Vlie en Weser pas na 800 de Franken formeel de baas waren, maar dat in ieder geval tot omstreeks 850 de bevolking nog regelmatig blijf gaf van hun ongenoegen over de aanwezigheid van de Franken. De priesters mogen dan tot die tijd wel enkelen hebben bekeerd tot het christelijk geloof, maar het is niet aan te nemen dat de samenleving als totaal schenkingen van goederen door enkelen uit hun nederzettingen aan geestelijken of kloosters zal hebben geaccepteerd. Dat zou in strijd zijn met het gewoonterecht.

Zie de publicaties, gezien door een kritische bril, van historisch onderzoekers :

<http://ijpelaan.nl/Archief/IjpFrames-nl.html>

<http://albertdelahaye.nl/>

<http://keesn.nl/sources/nl>

[start.htm http://www.diachronie.nl/corpora/jpfries](http://www.diachronie.nl/corpora/jpfries)

<http://www.brucop.com/millennium/nederlands/>

Die Egmunder Fälschungen van prof. dr. Otto Oppermann. Utrecht, A. Oosthoek 1919.

Kritiek der Friesche Geschiedschrijving van dr. J. Bolhuis van Zeeburg. Amsterdam, Brinkman 1962.

De samenleving na Karel de Grote.

Karel de Grote had het voornemen om van zijn rijk één geheel te maken waar overal dezelfde leefregels van toepassing zijn en waar alle onderdanen Christenen zullen zijn.

De Saksen zijn in 768, bij de aanvang van de regeerperiode van Karel de Grote, nog steeds niet onderworpen en ook de Friezen gedragen zich niet als trouwe onderdanen. Karel stuurt met regelmaat legereenheden naar deze gebieden. Het blijkt dat de “Friezen” een nieuwe vorst hebben, Radboud (II). Het leger van Radboud (Redbad) wordt in 775 verslagen. Radboud vlucht naar Denemarken, naar het hof van de Deense koning Siegfried. Deze was getrouwd met een dochter van Radboud. Radboud II had ook een zoon, Aldgillis III, ook vermeld als Adgild, Aedse en Gerbrand. Deze Aldgillis komt ook voor als graaf van Ahrsgouw en Bonngouw. Dat duidt erop dat de vermelde vorsten van Friesland waarschijnlijk geen Fries bloed in de aderen hebben maar verwant zijn aan edelen uit het gebied van de Rijn. De zoon van Aldgillis III, Radboud III was Heer van Egmond en wordt vermeld als de stamvader van de graven van Egmond. (Zie Bokkenberg: Historia et Genealogia Egmond). [\(Zie ook “Aldgis van Fresia” elders op deze website\)](#) Maar ook de Egmondse historie is omstreden.. Zie verwijzingen op pagina 8.

Het gebied van de Friezen en de Saksen was onderverdeeld in gouwen of goën. Een indeling die van oudsher reeds bestond en waarbinnen het eigen landrecht van toepassing was.

Karel de Grote gebruikte die indeling ook, om het rijk op te delen in kleinere machtsblokken, waar hij een dienaar van hem aanstelde om namens hem de macht uit te voeren. Getrapte machtsuitoefening naar Frankisch model. Die dienaar, afkomstig uit de adellijke kringen uit zijn directe omgeving, had de titel van graaf. Een graafschap kon uit meerdere gouwen bestaan. Karel ondersteunt de predikers die actief zijn in de Friese landen en onder de Saksen, Willehad en Liudger. Hij beschouwt die predikers als helpers om zijn macht te vestigen.

Willehad wordt vermeld tussen 730 en 789 o.a. in Humsterland, Vries en Emmen. Liudger predikt vooral in het Friesland tussen de Lauwers en de Eems.

In 790 wordt in Groningen, een Drents dorp, een houten kerk gesticht. Drenthe is nog steeds niet door Karel de Grote onderworpen. Hij doet verwoede pogingen daartoe maar het lukt nog niet. Ook de Friezen tussen Fivel en Weser komen weer in opstand tegen de Frankische heersers, onder leiding van hun voormannen Unno en Eilard. De priesters vluchten in 793.

Omstreeks 800 is Groningen geen Drents boerendorp meer maar een relatief grote handelsplaats geworden met ruwweg misschien wel 1000 inwoners.

Karel de Grote is nog steeds bezig om de Saksen te onderwerpen. Hij laat, volgens Westfaalse bronnen, complete nederzettingen verplaatsen naar gebieden in Westfalen die al gekerstend zijn om de mensen op die manier te bewegen christen te worden. Maar het helpt niet. Als laatste middel zet hij zijn leger in om alle nederzettingen af te reizen en de bevolking voor de keuze te stellen, of christen worden of van alle voormannen wordt het hoofd afgehakt. Enkele annalen vermelden dat Karels leger eerst alle voormannen heeft opgepakt en bijeengebracht en daarna allen heeft onthoofd. Meer dan 4000 mannen. Wat er ook werkelijk is gebeurd is niet te zeggen, maar in ieder geval heeft het wel tot gevolg gehad dat de Saksen zich hebben onderworpen en Christen zijn geworden, maar niet van harte. In Drenthe zou dit hebben plaatsgevonden in 804.

In 805 wordt in het gekerstende gebied een bisdom Münster ingesteld en een abdij gebouwd. Karel de Grote beloont Liudger voor zijn zendingswerk onder de Friezen en Saksen en benoemt hem tot eerste bisschop van Münster. Drenthe en Friesland worden ondergebracht bij het bisdom Utrecht.

Liudger bedingt echter bij Karel dat het Friese gebied tussen Lauwers en Eems wordt gevoegd bij het bisdom Münster. Liudger had daar belang bij want hij hoopte hiermee dat bekeerden hun goederen zouden schenken aan het door hem in 799 gestichte klooster te Werden aan de Ruhr.

Dat klooster had hij gesticht op familiegrond, volgens Westfaalse bronnen. Dat Liudger een telg zou zijn uit een Friese boerenfamilie, zoals in enkele artikelen is te lezen, is hoogst onwaarschijnlijk. Ook hij zal van adellijke afkomst zijn.

Alle belangrijke functies in die tijd, zowel op bestuurlijk als op kerkelijk gebied, werden vergeven aan telgen uit adellijke families uit de directe omgeving van de machthebber. Ook de leidende figuren in kloosters en de naaste medewerkers van de bisschoppen kwamen uit eigen adellijke familiekring.

Dat kerken en kloosters vele goederen als gift hebben verkregen komt door de wijze waarop het christelijk geloof werd gepredikt onder de bevolking. De volgende zin, die in vele oorkonden is te lezen, is daar een voorbeeld van;

“al wat wij bezitten of schijnen te bezitten hebben wij van Hem ontvangen die ons op krachtige wijze uit het niets heeft gemaakt en ons op barmhartige manier heeft gebracht tot hetgeen wij nu zijn. Uit het ontvangene evenwel zullen wij of worden veroordeeld of worden verheerlijkt. Als wij het ontvangene tot onze praal misbruiken zullen wij als verspillers van het ons toevertrouwde worden veroordeeld. Maar als wij het ontvangene zullen gebruiken tot roem en lof van de naam van Hem die gegeven heeft, zullen wij als trouwe beheerders tot ons geluk worden verheerlijkt. Wanneer wij Hem teruggeven wat wij van Hem hebben ontvangen zal hij ons maken tot eeuwige bezitters van dezelfde dingen die Hij ontvangt. Want al wat wij Hem geven, verliezen wij niet, maar nemen wij met ons mee hiervandaan. Maar wat wij houden, nemen wij niet mee hiervandaan, maar verliezen wij”.

In de eerste eeuwen na 800 hebben kloosters en kerken heel veel goederen verworven. Vooral bij ernstige ziekte hoopten de gevers, door grond af te staan aan kerk of klooster, dat men de dood nog een poosje kon uitstellen. En aan het eind schonk men alles aan de kerk, want wie wil er nu niet in de hemel komen. In het noorden van de Nederlanden zijn het vooral schenkingen aan het klooster te Werden en daarmee verbonden kloosters.

Karel de Grote had zijn rijk ingedeeld in graafschappen en graven benoemd die namens hem de macht gingen uitoefenen. Wie de eerste graven zijn geweest in Frisia en Drenthe is niet met zekerheid te zeggen, maar er is wel een vermoeden uit welke adellijke families die graven kwamen. Het waren telgen uit families uit de naaste omgeving van Karel de Grote, personen die hij kon vertrouwen. De graaf was dienstman van de koning, dat wil zeggen dat hij verplicht was de wetten uit te voeren en aan het hof een bepaald deel van de opbrengsten af te dragen die uit de functie voortvloeiden.

Na 804, toen Karel de Grote formeel ook de Saksen tot zijn onderdanen rekende, begon hij met het uitvaardigen van verordeningen, Capitularia genaamd. Capitularia zijn koninklijke verordeningen van de Karolingische koningen waarvan de eerste al omstreeks 754 is verschenen en de laatste in 898.

Eén van zijn verordeningen was de “Capitulare de villis vel (of et) curtis imperii (of imperialibus)” ; een voorschrift over het beheer van de kroongoederen. Dit was in feite een uitvoeringsbesluit van wat hij al eerder had bepaald. Alle gronden van zijn rijk, die niet in gebruik waren bij zijn onderdanen om te voorzien in de dagelijkse levensbehoeften, waren allodiaal bezit van de koning, de gekroonde, dus kroondomein. Onder Romeinse en Frankische onderdanen was dit een voortzetting van wat altijd al geweest was, maar voor de Friezen en de Saksen was dit nieuw. Bij de Saksen was vanouds alle grond gezamenlijk eigendom. Speciaal met betrekking tot de overwonnen Saksen had Karel zijn “Capitulare Saxonum” laten schrijven. De Friese en Drentse boeren konden dus niet vrijelijk meer beschikken over de grote bossen, woeste gronden, wateren en heidevelden die niet direct gelegen waren naast hun nederzettingen en de daarbij behorende esgronden.

Karel de Grote gebruikte de domeingronden om te voorzien in de voedselbehoefte voor zijn hof en zijn leger. Hij kon dat niet eisen van zijn onderdanen, en hij kon dat ook niet nemen, want dan zou hij in de kortste tijd niets meer hebben. Karel was erg bedreven in het landbouwbedrijf en hij schreef voor waar in het gebied landgoederen moesten worden aangelegd, wat er verbouwd moest worden, wat er geleverd moest worden aan het hof, wat voor het leger bestemd was en wat op het landgoed zelf verbruikt mocht worden en wat er verkocht mocht worden. Ook geneeskrachtige kruiden, vruchtbomen en druiven stonden op de lijst. Paarden, koeien, varkens, eenden en kippen moesten worden gehouden. Visvijvers moesten worden aangelegd. De landgoederen werden uitgegeven als leengoed aan ridders uit zijn leger.

De landgoederen lagen buiten de nederzettingen en waren leefgemeenschappen op zichzelf. De landgoederen hadden een eigen hofkapel. De landgoederen zijn naar alle waarschijnlijkheid aangelegd en van gebouwen voorzien door lieden die door de leenman, de ridder, zijn aangetrokken uit zijn directe omgeving, mogelijk van het goed waar zijn eigen roots lagen.

Naamonderzoek wijst in die richting. De eerste ridders die een landgoed in leen kregen zullen ridders zijn geweest die al in het gebied bekend waren. Voor, tijdens en na de onderwerping van de Bataven, Friezen en Saksen aan het gezag van de Karolingers zullen deze versterkingen hebben moeten aanleggen om zich te beveiligen tegen onverhoedse aanvallen en tevens om van hier uit de bevolking onder hun macht te krijgen. Die versterkingen zullen zijn aangelegd op strategische punten.

[\(Zie kaarten historie.pdf, elders op deze website\)](#)

Na Karel de Grote ontstaan in eerste instantie twee aparte leefgemeenschappen in de Nederlanden. De bevolking van de nederzettingen en de bevolking van de landgoederen. De bevolking van de landgoederen zal grotendeels bestaan hebben uit ridderfamilies en helpers afkomstig uit Westfalen voor wat betreft de Friese en Saksische gebieden. Voor de zuidelijke Nederlanden ook ridders en helpers afkomstig uit Frankische streken. Vele van die landgoederen zijn later uitgegroeid tot dorp.

Doordat kerken en kloosters na 800 zeer snel meer bezittingen verkregen als schenking van bekeerlingen tot het christelijk geloof en die grond grotendeels niet kon worden bewerkt door kloosterlingen, werd ook die grond als leengoed uitgegeven aan ridders ter plaatse. Ridders op landgoederen kregen daardoor ook gronden in gebruik binnen de nederzettingen. In de oorspronkelijk Saksische gebieden, met name Drenthe, kregen zij daardoor ook rechten in de boermarken. En daardoor verkregen zij ook het recht om gekozen te worden tot volmacht, keurnoot of ette. En vanuit die positie ging men deel uitmaken van het Landsbestuur. Maar dat ging niet vanzelf. Uiteindelijk is de ridderstand in Drenthe een apart deel van het Landsbestuur geworden.

De Friezen en de Drenten waren formeel dus onderdanen van de Frankische koning Karel de Grote. De Friezen tussen Vlie en Eems wat eerder dan de Drenten. Zij dulden de aanwezigheid van vreemde heersers zoals graven en ridders als leenmannen van de heerser, maar voor het overige ging men zijn eigen gang. Ook Karel de Grote had dit op de een of andere manier vernomen en hij vaardigde in 807 een verordening uit.

“Wat betreft de Friezen willen wij (Karel) dat de graven en zij die goederen van ons te leen hebben, dat ze een wapenschouw houden met paarden op ons algemeen gerecht (in Aken) en tonen dat ze goed voorbereid zijn”

Een ridder kwam alleen maar in aanmerking voor een leengoed wanneer hij in heergewaad, dat is in harnas, met helm en wapen en op zijn beste paard, hulde bracht aan de landsheer. Dat koste nogal wat en dat moest door de ridder zelf worden opgebracht. Alleen telgen uit vermogende adellijke families konden dit zonder problemen opbrengen, maar wat minder vermogenden zullen hier moeite mee hebben gehad. Een graaf en ridder, horig aan de landsheer, moesten op eerste afroep aan het hof verschijnen. Dat was onderdeel van de voorwaarden

waarop zij leenman van de landsheer konden worden. Een ridder was in de eerste plaats militair in dienst van de heerser en zijn beloning bestond uit het in leen verkregen landgoed. Kennelijk gingen de graven en ridders in de Friese landen wat slordig met de voorwaarden om. De kuststroken lagen per slot ver genoeg van Aken verwijderd om dagelijks gecontroleerd te worden. Uit oude annalen is te lezen dat alle leenmannen eens per jaar in vol ornaat hulde moesten brengen aan de landsheer. Wie zich daaraan onttrok werd (kon worden) ontheven uit de functie.

Een jaar later (808) ging het weer mis in de Saksische gebieden. Harald (Herioldus), vorst van de Denen, was van de troon gestoten door zijn zoon Godfried. Godfried trok ook Saksen binnen en veroverde een gebied oostelijk van de Friezen, waaruit in 793 de Frankische priesters waren gevlucht vanwege een opstand van de Saksen onder aanvoering van Unno en Eilard. De verdreven vorst Harald zocht daarop toevlucht bij Karel de Grote. Deze zegde zijn hulp toe en zond een leger om Godfried te verdrijven, maar het leger kwam niet verder dan de rivier de Stör, de zuidgrens van het huidige Sleeswijk-Holstein.

In 810 bindt Godfried van de Denen opnieuw de strijd aan met de Franken en hij krijgt hulp van de Saksische bewoners van de nederzettingen aldaar.

Karel de Grote komt tot het besef dat in de natuur levende volken een vruchtbare bodem vinden zich aaneen te sluiten wanneer hun belangen dezelfde zijn. Die belangen waren vooral het behoud van hun grond en hun rechten zoals die vanouds van geslacht op geslacht werden overgedragen. Karel zag in dat zijn doelstelling, één rechtssysteem voor al zijn onderdanen, niet haalbaar was in de noordelijke delen van zijn rijk. Hij besloot om de Saksen en de Friezen hun oude rechten te laten behouden, opdat daarmee de bevolking zich zou schikken in de heerschappij van Karel de Grote. Dat schijnt gelukt te zijn. Harald werd graaf over het gebied Sleeswijk-Holstein. De Friezen en Saksen mochten hun eigen landrecht blijven uitoefenen, maar wel onder voorzitterschap van de door Karel aangestelde graven. De boeten of breuken (in geld) verdwenen dan wel in de kas van de graaf en de landsheer.

Het traditionele verhaal over de Friese Vrijheid, als zou die persoonlijk door Karel de Grote aan de Friezen zijn gegeven, vanwege hun moed en trouw, past naar mijn mening niet bij de feiten die uit annalen en oude oorkonden naar voren komen. De Friezen tussen Vlie en Lauwers, de Groninger Friezen tussen Lauwers en Eems en de Drenten zijn door Karel de Grote in één en dezelfde rechtspositie geplaatst. Zij mochten hun landrechten blijven uitoefenen zoals van ouds gebruikelijk. Maar zij moesten Karel wel als hun Heer aanvaarden en de regels nakomen die daaraan waren verbonden.

De periode 810-845 staat in de Nederlandse geschiedschrijving te boek als de periode van invallen der Noormannen. Een betere beschrijving is:

“Bijstand van bevriende volken uit het noorden voor de Friezen en de Saksen ter beëindiging van de overheersing door de Franken”

In 811 wordt de noordgrens van het Frankische rijk vastgesteld als midden van de rivier de Eider. Vrede wordt gesloten tussen Karel de Grote en de opvolger van Godfried, de Deense vorst Hemming.

Als graaf van het noordelijk deel van Saksen wordt Wichman vermeld. Hij was namens Karel de Grote één van de onderhandelaars aan de Eider. Kennelijk een vertrouweling van Karel die als beloning voor zijn werk tot graaf wordt benoemd van dit landsdeel. Hij komt ook voor als graaf in Hunsego in die tijd, wat blijkt uit een oude oorkonde van de abdij Fulda uit 855. Wichman was dus de eerste graaf in het gebied Frisia tussen Lauwers en Weser.

In 825 schenkt Withmannus = Wichmann, tien hoeves in Wetigouw bij Paderborn aan de abdij van Corvey. Hij zal in dat jaar gestorven zijn. Hij zal een voorvader zijn van het voorname huis Saksen waarvan vele nakomelingen dienstmannen van de koning zijn geweest.

Als hertog der Friezen wordt in die tijd Meginhard (Meinhard, Meindert) (775-844), graaf van Hamaland, vermeld. Hamaland was een gouw in de huidige Achterhoek van Gelderland.

In 814 sterft Karel de Grote, maar zijn opvolger, Lodewijk de Vrome, gaat in dezelfde trend voort.

De Friezen en de Saksen doen hetzelfde. Zij blijven ongehoorzaam.

Eén van de voornemens van Karel de Grote, het inventariseren van het gewoonterecht van de diverse volken binnen zijn rijk, komt tot uitdrukking op 18 juni 820, wanneer het Lantrecht in Frisia op perkament is gezet en als Lex Frisonum verder door het leven zal gaan.

De oude tekst geeft echter alleen strafrecht te zien en geen zakenrecht, burenrrecht of andere regels voor het goed functioneren van de samenleving.

In hetzelfde jaar lezen we in oorkonden voor het eerst de naam Threant.

Ook het Drentse Lantrecht zal zijn geïnventariseerd, daar in oorkonden hier vaak naar wordt verwezen, maar dit Lantrecht ziet pas in 1402, onder Frederik van Blankenheim, als schriftelijke wet het levenslicht. Als gevolg daarvan zullen in dat jaar (1402) ook de markegrenzen in Drenthe opnieuw zijn vastgesteld waarbij ook de landgoederen en overige gronden die door Karel de Grote als domeingoederen waren aangemerkt (weer) onderdeel van een boermarke zijn geworden.

In 837, op de Rijksdag, worden de markgraven ter verantwoording geroepen omdat zij tegen de ongehoorzaamheid van de Friezen en Saksen onvoldoende optraden en daardoor onvoldoende weerstand hebben geboden tegen invallende vijanden. De keizer besluit strengere abten en graven in het gebied aan te stellen. Of dat ook is gebeurd moet worden betwijfeld. Als hertog van Friesland komen we Meginhard II tegen (839 – 15 maart 898), een nakomeling van de eerder vermelde Meginhard. Deze Meginhard had een dochter Gerberga, die huwde met

Egbert, een zoon van Wichmann II (820-881), graaf van Hamaland en van Vlaanderen. Zijn moeder was Evesa van Sachsen. Egbert werd ook graaf van Hamaland. Eén van Egberts nakomelingen was ook weer een Wichmann, die is overleden in 973.

Van die invallen van de Noormannen hadden de Friezen en de Saksen waarschijnlijk helemaal geen last. Wat de Noormannen vernielden waren bezittingen van de Frankische heersers en de kerken. De Friezen en de Saksen vonden dit wel best. Zij dreven handel met de Noormannen.

De kerk van Groningen schijnt ook vernield te zijn, want tussen 850 en 860 wordt een nieuwe houten kerk op de plaats van de oude gebouwd.

Tussen 925 en 950 wordt deze kerk vervangen door een tufstenen kerk.

Omstreeks 900 blijkt dat de machtsverhoudingen tussen koning en graven/leenmannen onder druk staat. Er ontstaan vele kleine vazalstaten. De relaties tussen hogere en lagere heren en het volk komen vast te liggen. Het feodale stelsel ontstaat. Ook de geestelijkheid vormt een eigen stand. De lenen worden erfelijk. De basis voor het grootgrondbezit van de adel is gelegd.

In 911 wordt Koenraad koning van de Franken en hij wordt in 918 opgevolgd door Hendrik van Saksen.

In 943 komen we voor het eerst een graaf tegen met de toevoeging “van Drenthe”. Het is Everhard. Deze komt ook voor als graaf van Salland tussen 956 en 960. Zijn vader was Meginhardt IV, graaf van Hamaland. Deze Meginhardt is een nazaat van de eerste eerder vermelde Wichmann, zodat het erop begint te lijken dat deze adellijke Saksische familie alle grafelijke functies in het noordelijk deel van het Karolingische rijk in bezit heeft gekregen.

Zoon Everhard IV komen we in 968 tegen als graaf van Salland.

Tussen 1003 en 1006 blijkt Balderik graaf van Drenthe te zijn. In 1011 staat hij ook vermeld als markgraaf van Frisia. En we komen hem ook nog tegen als prefect van Utrecht van 1011 tot 1018. Op 5 juni 1021 is hij overleden.

Deze Balderik huwde eind 996 met de weduwe van graaf Immed IV en dat was Adela van Hamaland, de oudste dochter van graaf Wichman IV van Hamaland. Balderik was graaf van Duffelgouw (Tubalgouw) geboren omstreeks 965 en overleden op 5 juni 1021. Hij stond bekend als één van de grootste onruststokers in het gebied van de Nederrijn.

In 1013 komen we de eerste prefect van Groningen tegen, Wernerus van Gruenberg, voogd van Groningen. Het kan haast niet anders of Wernerus moet ook een telg zijn van een adellijk geslacht dat in deze gebieden de lakens uitdeelde.

In 1014 werd Hendrik II keizer van het Heilige Roomse Rijk en bleef dit tot 1024. In 995 was hij zijn vader opgevolgd als hertog van Beieren en hij werd koning van Duitsland in 1002. Hij streefde naar meer invloed van de kerk op het bestuur van de samenleving. Hij was niet zo'n sterk figuur en wilde graag vrede met iedereen houden. De graven/leenmannen gedroegen zich echter steeds vrijpostiger en deden steeds vaker een beroep op erfelijke rechten bij het vrijkomen van een graafschap.

Hendrik besloot om het graafschap Drenthe te schenken aan het bisdom Utrecht, na het overlijden in 1023 van Godfried van Verdun, de opvolger van Balderik als graaf van Drenthe, en hij vermeldde dit in een oorkonde van 5 januari 1024, even voor zijn overlijden. Kennelijk was hij toen al ziek en wilde hij dit voor zijn dood geregeld hebben. Adelbold II was toen bisschop van Utrecht. Maar het graafschap Drenthe had nog een leenman die niet zomaar kon worden afgezet, het graafschap was nog niet vrij. Broer Gozelo van Godfried deed een beroep op het erfrecht en met succes. In 1025 werd Gozelo graaf van Drenthe als opvolger van de tijdelijke graaf Temmo tussen 1023 en 1025, de jaren waarin het geschil werd uitgevochten.

De toezegging van Hendrik wordt nog eens bevestigd door zijn opvolger Koenraad II op 26 juli 1025 en op 22 mei 1046 schenkt Hendrik III het graafschap Drenthe definitief aan de bisschop van Utrecht, na het kinderloos overlijden van graaf Gozelo of Goselinus.

(Zie voor een volledig overzicht het artikel “graven en prefecten” elders op deze website.)

Daarvoor, op 21 mei 1040, had koning Hendrik III al goederen geschonken aan de bisschop Bernoldus van Utrecht. Hij schonk de bisschop de landgoederen Uffelte, Wittelte, Pithlo, Eyen en Lenferding, (allen gelegen tussen Steenwijk en Groningen) de eerste drie in het graafschap Drenthe en de andere twee net over de toenmalige grens van dit graafschap, gelegen in het graafschap van Rudolf. Dit waren allen landgoederen die moeten zijn aangelegd volgens de instructies van Karel de Grote. Eyen (Een) en Lenferding (Lemferding in Eelde) waren zeer strategisch gelegen voor de verdediging van Groningen en daar had de bisschop alle belang bij. In de geschiedschrijving van Nederland staat dat deze landgoederen in de huidige provincie Groningen lagen, namelijk Eenum en Leermens, doch dit kan niet juist zijn. Een koning zal een bisschop geen goederen schenken die gelegen zijn midden in het gebied van een andere bisschop, dat is vragen om moeilijkheden.

(Zie het artikel over Eyen, de Oldehof en de ridders van Norch, elders op deze website)

Leenmannen van die landgoederen waren Uffo en zijn broer(s), doch die waren wegens brutaal gedrag tegen hun leenheer afgezet.

De bisschop kreeg tevens het landgoed Groningen, “villa Gruoninga”. Dat was een hofgoed, de zetel van de prefect en alles wat daar toe behoort. Gelegen binnen de huidige stad Groningen aansluitend aan de noordzijde van de Grote Markt.

In die giftbrief wordt de naam genoemd van graaf Rudolf. De naam Rudolf komen we in oorkonden tegen als graaf van Fivelgo, maar ook van Hunsego en als graaf aan de kusten van Frisia. Rudolf is een telg uit het Westfaalse riddersgeslacht van Werl, verwant aan de hoogste adellijke geslachten.

Omstreeks 985 komen we in de Annales Saxo Herman I van Werl tegen. Hij is dan de machtigste graaf in het Westfaalse Saksen en bezit rechten in heel Westfalen en grote delen van Fries-

land. Deze delen zijn dezelfde als zijn voorganger Wichman IV in bezit had. Dat wil zeggen de huidige provincie Groningen plus de kop van Drenthe (Roden, Peize, Eelde) minus de stad Groningen en het Gorecht, en met het naastgelegen Emsland. Dit gebied viel onder het bisdom Münster. De stad Groningen en de rest van het toenmalige Drenthe en het huidige Friesland vielen onder de bisschop van Utrecht. Wichman IV had in 968 al zijn goederen geschonken aan het door hem gestichte klooster Elten en afstand gedaan van zijn grafelijke rechten. Herman I van Werl zal dus in 968 graaf van Humsterland, Hunsingo, Fivelgo en Emsgo zijn geworden, later opgevolgd door zoon Rudolf, welke in 1044 overlijdt. De keizer wil, evenals dat met Drenthe het geval was, graag van het gebied af en dit schenken aan een bisschop, in dit geval de bisschop van Hamburg/Bremen. In 1044 leefde Gozelo van Verdun, de graaf van Drenthe, nog en deze was getrouwd met een zuster van Rudolf van Werl. Gozelo claimt in 1044 de grafelijke rechten die Rudolf bezat. Maar ook Egbert van Brunswijk, de graaf van Friesland Tussen Vlie en Lauwers, claimt die rechten. [Zie voor de afloop het artikel over graven en prefecten, elders op deze website.](#)

De graven die dit gebied in leen hadden, verbleven niet in dit gebied, maar op een leengoed dat zo dicht mogelijk bij de keizerlijke of koninklijke burcht of slot was gelegen. Zij waren ook raadsheer van de koning of keizer en in zijn nabijheid zit je vlak bij de (inkomsten)bron waar de functies verdeeld worden. Het beheer over de verder af gelegen gebieden werd als achterleen uitgegeven aan familieleden, meestal zoons die ook een goede inkomstenbron wilden hebben.

Emden was de plaats waar een hofgoed met burcht lag van waaruit de Emsgo en Fivelgo en mogelijk ook Hunsego werd bestuurd.

Groningen bezat ook een hofgoed van waaruit Drenthe werd bestuurd. Dienstmannen, familieleden van de graaf, zetelden hier. Op strategische plaatsen binnen een gouw waren ook hoven ingericht om de macht binnen een gebied te handhaven en deze werden in leen uitgegeven aan ridders, verwanten van de graaf.

Vermoedelijk hebben ridders/leenmannen zich ook in Wierum boven Groningen gevestigd. Wierum is een terp of wierde, gelegen op het punt waar de oude Hunze en oude Koningsdiep samenkomen, nu het Reitdiep. Een zeer strategisch gelegen punt, waar met vrij grote zekerheid een versterking zal zijn aangelegd in de tijd van de onderwerping van de Friezen en de Saksen. Op dit punt zal dan een hofgoed, beheerd door een ridder, zijn ontstaan, gelet op de strategische ligging ten opzichte van de stad Groningen. De bewoners/leenmannen zullen naar alle waarschijnlijkheid verwanten van de graven van Werl zijn geweest.

Een mogelijke nazaat van Werl is de in de Quedam narracio vermelde bisschop Hartbert van Utrecht, daarvoor domproost van Utrecht, die in 1139 tot bisschop werd benoemd.

In de vertaling van het Latijn naar het Nederlands staat vermeld dat hij uit Berum in Frisia kwam. Invloedrijke historici waren het er over eens dat hier Bierum werd bedoeld, gelegen boven Delfzijl. Niet onmogelijk gezien de aanname dat hij uit een vooraanstaande Friese boerenfamilie zou stammen, maar minder waarschijnlijk gelet op wijze waarop bisschoppen werden gekozen. Om deze machtige positie streden de voornaamste adellijke geslachten. De van Werls waren zo'n geslacht waar na 1044 de feitelijke macht in Hunsego en Fivelgo niet meer kon worden uitgeoefend, maar door een bisschopszetel in Utrecht kon worden hersteld en zelfs vergroot met het naburige Drenthe.

Andere onderzoekers van de historie dachten aan Wierum boven Dokkum. Roemeling zegt in een artikel in de Nederlandsche Leeuw dat Wierum wel juist is, maar dan het Wierum boven Groningen. En dat is historisch gezien ook veel beter te verklaren.

Herbert moet een nakomeling zijn van Rudolf van Wierum (van Werl). Herberts vader zal als vazal van de bisschop van Bremen een hofgoed in Wierum hebben beheerd.

In 1040 is Egbert van Gruenenberg Werneruszoon stadsvoogd van Groningen. Ook Egbert zal een afstammeling zijn van de oorspronkelijke graaf Wichman, de eerste graaf in dit gebied. Gelet op de voornaam moet dit de tak van de Brunswijkers zijn, waarvan een andere nazaat, ook Egbert geheten, die in 1040 graaf in Frisia tussen Vlie en Lauwers was, omstreeks 1047 het gebied Frisia tussen Lauwers en Eems met geweld onder zijn macht bracht.

(Zie voor een volledig overzicht van graven en prefecten het artikel elders op deze website.)

Zie voor aanvullende informatie ook de website : <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/algemeen/inhoud.html>

Norg, juni 2014.

Anne Post.

Versie 11-11-2015.